

הסכם אוסלו בראייה אסטרטגית-רבתי

יחזקאל דרוך

א. ההכרח בראייה אסטרטגית-רבתי

חיבור על דהגול כ"עתידין האומה" מציין רגיס דברי כי "הדבר הקשה ביותר בפוליטיקה, המבדיל את המדינאי מהפוליטיקאי, הוא לרצות את התוצאות של מה שאתה רוצה"¹, דהיינו, על מדינאות טובה להכיר ולרצות בתוצאות ארוכות הטווח של מה שרוצים לעשותו כעת. זה עיקרה של ראייה אסטרטגית-רבתי, השואפת לבחון הכרעות מעצבות היסטוריה בהווה בעזרת כלים מקצועיים ובראייה ארוכת-טווח וכוללת.

אין ספק כי מנהיגי הבכירים של מדינת ישראל דאגו ודואגים לגורלה ארוך-הטווח של ישראל ומשתדלים לקבל החלטות מתוך אחריות לעתיד. אולם למעשה לוקים אנו בהעדר חשיבה אסטרטגית-רבתי רצינית: לחץ האירועים השוטפים מדכא ראייה ארוכת-טווח; להט ההשקפות הערכיות מונע חשיבה קרה על נושאים "חמים"; חסרים אנשי מקצוע ויחידות מטה שיתמסרו לחשיבה אסטרטגית-רבתי מקצועית, למרות שיפור-מה בנידון, ושיקולים פוליטיים צרים הולכים ודוחקים את רגליהם של שיקולי-מדיניות ארוכי-טווח. יתר על כן, אם קיימת חשיבה אסטרטגית-רבתי, אין מרבית קובעי המדיניות נזקקים לה במידה ראויה, בגלל אמון-יתר בעצמם, חוסר זמן להעמקה, חשש מהדלפות, רתיעה מערעור הדעות האהובות עליהם בדיון רציני, ועוד.

שלוש דוגמאות היסטוריות מתוך רבות ממחישות את העלות של חולשות החשיבה האסטרטגית-רבתי בממשל הישראלי:

א. לקראת מלחמת ששת-הימים ואחריה הוחצו הזדמנויות יוצאות-דופן בכיוון של התקדמות מהירה לשלום או בכיוון של תמורה בדמוגרפיה של יהודה ושומרון.

ב. לאחר הישגי קמפ-דייוויד והשלום עם מצרים, השתרר שיתוק חשיבה בנושא הפלשתינאי, תוך זניחת תכנית האוטונומיה שהוכנה בקפידה בידי ועדה בראשותו של חיים קוברסקי, שאז יכלה אולי להצליח.

ג. המחדל החמור-מכל, של אי העמדת העלייה והקליטה בראש סדר הקדימות הלאומי, משותף לממשלות האחדות הלאומית, הליכוד והעבודה.

נכון, קברניטים הפגינו חזון יוצר ותעוזה מדינית בנושאי שלום ומלחמה כאחת, כפי שהמחישו מנחם בגין, יצחק רבין ושמעון פרס. אך אין די באלה: בהעדר חשיבה אסטרטגית-רבתי משלימה, תוך ביקורת, ל"החלטות גדולות של אנשים גדולים", כפי שכונה זאת אחד מראשי המדינה בדיון בממשלה, גם קברניטות מצטיינת אישית לא תמצה את הפוטנציאל הטמון ביזמותיה; ורב החשש שכוונות טובות יובילו לכישלון חרוץ.

להעדר חשיבה אסטרטגית-רבתי יש לצרף ליקוי נוסף ההולך ומחמיר אצלנו, ושיש לו חשיבות יתרה גם לתהליך אוסלו: היגררות אחר משאלי דעת-קהל. זהו ליקוי כפול ומכופל: בראייה אלקטורלית זו טעות, שכן אין משאלי דעת-קהל מנבאים נכונה תוצאות של בחירות. אכן, נוטה אני לדעה שמרבית הפוליטיקאים בישראל הפסיקו להבין את הפוליטיקה, בהתעלם מכמיהת הציבור למנהיגות מראת-דרך שאינה זוחלת אחר דעת ציבור מדומה. חמור מכך הוא הליקוי המוסרי שבהיגררות של מנהיגים נבחרים אחר סקרי דעת-קהל וביטויים תקשורתיים דומים, שכן חובתם המוסרית היא לתת עדיפות לטובת הכלל בראייה ארוכת-טווח על פני שיקולים פוליטיים קצר-ראות. נכון,

¹ Regis Debray, Charles de Gaulle: Futurist of the Nation (London: Verso, 1994), עמ' 66.

יחזקאל דרוך הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים ומומחה בתחומי תכנון המדיניות ותורת הביטחון, ומילא תפקידים בכירים בישראל בתחומים אלה. י"ז פרסם בחוברות קודמות של **נתיב**.

⁴ לפי גישתו של Carl R. Hausman, *A Discourse on Novelty and Creation*, 2nd ed., (Albany: State University of New York Press, 1984) חלק ראשון.

⁵ יחזקאל דרור, *אסטרטגיה-רבתני לישראל*, (ירושלים: אקדמוני, 1989, פרק ח').

⁶ סדרת המחקרים של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים *ישראל-5* **לשתינאים: סוגיות בהסדר הקבע** היא צעד חשוב, אך ראשוני, בכיוון הדרוש.

⁷ להרחבת הסוגיה, ראה: יחזקאל דרור, *חידוש הציונות: מסכת ערכים למדינת ישראל*, (ירושלים: הספרייה הציונית, 1995, בפרסום).

⁸ ואין נפקא מינה אם נכונים האומדנים של מרשם האוכלוסין שלפני-הם הסתכם מספר הפ-לשתינאים ביהודה, שומרון ועזה בתחילת 1995 ב-2.407 מיליון נפש, לעומת אומדני מ-1995 של 1.5 מיליון בערך.

² יחזקאל דרור, *תזכיר לראש הממשלה: מצב האומה*, (ירושלים: אקדמוני, 1992, פרק ג').
³ השוואה: R.B. Parker, *The Politics of Miscalculation in the Middle East*, (Indiana: Indiana University Press, 1993).

פוליטיקה היא אמנות האפשרי, אך מדינאות היא הכושר להפוך את הדרוש והנכון לאפשרי פוליטי. שיקולים של אסטרטגיה-רבתני, כמשלמים ומאזנים חיוניים של מנהיגות יוזמת, חייבים אפוא לקבל עדיפות, תוך יציבה של הנהגת דעת-הקהל והכשרת לבבות, במקום "שיעור פוליטי" לפי הדגם של מכירת סבון. בוודאי ובוודאי שזה הדין בסוגיה גורלית כההליך השלום.

אין בכוונתי לעסוק במאמר זה בחשבון-נפש היסטורי, אך אפיון תרבות קביעת המדיניות בישראל מהווה רקע חיוני לדיון בתהליך אוסלו בראייה אסטרטגית-רבתני.

ב. הצהרת דעה אישית

קשה וגם אסור לבודד הערכה של תהליך אוסלו מעמדות ערכיות. כדי להעמיד את הקורא על הטיה ערכית אפשרית בניתוחי, אתחיל אם כן במסקנה: אני תומך עקרונית בתהליך אוסלו, גם אם אינני בטוח שהסכם ישיר עם אש"ף היה עדיף על הסכם שניתן היה ככל הנראה להגיע אליו עם נציגות הפלשתינאים יושבי עזה, יהודה ושומרון, כאשר ניתנת להם זכות ההחלטה אם וכיצד לשלב את מנהיגות אש"ף שמחוץ לשטחים בתהליך השלום.

לפי מיטב ניתוחי, אין ולא היה שום סיכוי לקיים שליטת-קבע של ישראל בעזה ובמרבית יהודה ושומרון: סיפוח היה מחסל את ישראל כמדינה דמוקרטית וגם כחברה חופשית, שכן מיעוט אתני לא אוהד של יותר מעשרים אחוזים שובר כל מדינה וחברה. ואילו "חלוקה פונקציונלית" מותנית ברצון טוב וגם יחסי אמון ויחסי אנוש אוהדים בין האוכלוסיות השונות, שאין להם שום סיכוי בעזה, יהודה ושומרון (אלא אולי זמן קצר לאחר הסכמי קמפ-דייוויד, לו היתה ישראל מיישמת אז תכנית אוטונומיה נדיבה). לכן, אין להערכתנו שום חלופה של ממש ליציאה של ישראל ממרבית שטחי עזה, יהודה ושומרון. כאשר הכרחי צעד מרחיק-לכת, כואב ומסוכן כזה, עדיף לעשותו תוך חתימת הסכמי שלום והסדרי דו-קיום בני סיכוי לעתיד.

יחד עם זאת, בראייה אסטרטגית-רבתני סובלים הסכם אוסלו, הסכם העקרונות בין ישראל לאש"ף וחלק מהתהליכים הנובעים מהם, מליקויים חמורים ומיותרים; לכן דרושה תפנית בתהליך אוסלו. להערכה ומסקנה זו מוקדש מאמרי זה.

ג. מדינאות כהימורים עם ההיסטוריה

חשיבה רצינית על תהליך אוסלו, כעל כל סוגיית מדיניות מרכזית, מחייבת ראשית מסגרת חשיבה התואמת את איר-הודאות. בעולם המצוי בתמורה ובמזרח תיכון הנוטה לתהליכים "פרועים"² כל סוגיה מדינית גדושה באיר-הודאות, כאשר חלק חשוב מתוצאותיה אינו ידוע, אינו ניתן לצפייה מראש, צפוי להתפתח לרוב,³ וגם מצוי "מעבר לניתן לחשיבה-מראש" (inconceivable). זה הדין במיוחד ביחס לתהליך אוסלו, שיש בו משום "חידוש

היסטורי רדיקלי" המרבה את אשר מעבר לניתן לחשיבה מראש.⁴

כל החלטה באיר-הודאות כזאת היא בחזקת הימור עמום, ואילו שרשרת החלטות הרת-תוצאה מסוג תהליך אוסלו הנה בחזקת סדרה של הימורים עמומים עם ההיסטוריה.⁵ לפיכך, יש להיזהר מאד מכשלי חשיבה נפוצים נוכח איר-הודאות. למשל, ביחס לתהליך אוסלו חמורה במיוחד הטעות של העמדת תחזית אופטימית לחלופה האהובה עלינו מול תחזית פסימית לחלופות שאנו מתנגדים להן, עם תוצאות מעוותות מאד.

ניתוח רציני של תהליך אוסלו, כולל הערכת טיבו ומגמותיו מחד גיסא, וגזירת המלצות, עם הנחות ערכיות חלופיות, מאידך גיסא, תוך התמודדות מתוחכמת עם איר-הודאות בעזרת מתודות הולמות, דורשים ספר מקיף וגם סדרת ספרים שתוכן על-ידי מיטב אנשי המקצוע. עצם העובדה שאין ספר כזה ברשות הרבים,⁶ היא המחשה נוספת לחולשות החשיבה האסטרטגית-רבתני בישראל. כמובן שמאמר זה אינו מתיימר למלא את החלל הפעור בחשיבה בישראל על החלטות גורליות. כל שאוכל לנסות ולעשות הוא להציג בתמציתיות מספר הערכות ומסקנות, ללא שלל המגוונים, בדיקות הרגישות, פיתוח של חלופות ושאר המרכיבים החיוניים לניתוח אסטרטגי-רבתני מלא.

ד. הערכת הדינמיקה של תהליך אוסלו

כדי להעריך את תהליך אוסלו, נעמוד על מגמות ההתפתחות הטמונות בו בטווח זמן של עשר עד עשרים שנה, תוך תשומת-לב להקשר הרחב של כלל יחסי ישראל ומדינות ערב. נבחין בין תחזית אופטימית ופסימית, יחד עם ציון מגמת ההתפתחות הנראית לי כרבת הסתברות. ההערכה תיעשה לפי תבחיני שיקול ישראליים עיקריים, עם מתן משקל לערכים וצרכים שונים לאור השקפות נפוצות עיקריות ולפי דעתי אני.⁷ הערכת מגמה כשלילית מצביעה על צורך בהחלטות שיש בהן כדי לחולל תפנית בתהליך. לכך מכוונות ההמלצות, כפי שיוזכרו תוך כדי ההערכה ויסוכמו לקראת סוף המאמר.

1. אפייה היהודי של מדינת ישראל

ש ימור אפייה של ישראל כמדינה יהודית-ציונית, יחד עם קיום מיעוט שווה זכויות, מחייב הצבת גבול למספר הלא-יהודים החיים בה. ערך זה מרכזי לקונסנסוס הלאומי, אלא שהמשקל שיש לתת לו לעומת ערכים אחרים, כגון שלמות הארץ וקדושתה, שנוי במחלוקת. אני נוטה לתת לערך של קיום ישראל כמדינה יהודית, עם רוב גדול של אוכלוסייה יהודית, משקל רב מאוד, מה עוד שכאמור, מיעוט גדול מסכן את עצם יכולת הקיום.

תהליך אוסלו מוביל להוצאת האוכלוסייה של עזה, יהודה ושומרון, לפחות במרביתה, מתחומה של מדינת ישראל.⁸ הוא הדין לפי הנחות אופטימיות ופסימיות כאחת, אלא אם התהליך יישבר. לכן, לפי הערך הנידון, התהליך חיובי וגם חיוני ויש להבטיח את המשכו, בוודאי בכל הנוגע לשטחים המיושבים באוכלוסייה ערבית צפופה.

כל זאת בתנאי שהתהליך לא יביא להחזרת פליטים למדינת ישראל. לפי הערכת, תוצאה כזו אינה צפויה וקל למנוע אותה על-ידי עמידה נחרצת של ישראל על "קווים אדומים", הברורים גם לצדדים שכנגד.

2. שלמות ארץ-ישראל והתיישבות בה

תהליך אוסלו מוביל לאיבוד השליטה של ישראל בעזה ולפחות בחלקים גדולים של יהודה ושומרון, כאשר בראייה פסימית ישראל תיסוג כמעט לקו הירוק. לפי הערכות אופטימיות יחסית מבחינת הערך, הסכם הקבע ישאיר בידי ישראל שליטה בחלקים ממשיים של יהודה ושומרון וישמור על עיקר ההתיישבות בהן, ואולי גם בשטחי הישות הפלשתיאית. אולם לפי הערכת, התהליך בדינמיקה הנוכחית מוביל בהסתברות גבוהה ליציאה של ישראל מעיקר שטחי עזה, יהודה ושומרון ולהורדת מרבית ההתיישבות היהודית בהם, כאשר יכולת הקיום של הנתרים לטווח ארוך מוטלת בספק. לכן, בראייה של ערך שלמות ארץ-ישראל והתיישבות בה התהליך שלילי מאוד.

קיימים חילוקי-דעות חריפים ביחס לערך זה, תוך העמדתו בראש סדר הקדימה הערכי, עד כדי "ייהרג ובל יעבור", מצד אחד, ונכונות לוותר עליו לחלוטין, תוך מתן עדיפות לזכויות הפלשתינאים, מצד שני. עמדתי היא ששלמות ארץ-ישראל וההתיישבות בה הם בחזקת זכות יהודית וערך חשוב של הציונות, אך לא חובה מוחלטת הדוחה תמיד ערכים אחרים. לכן, מעריך אני את התהליך כשלילי כשלעצמו, אך עקרונית כמוצדק, בחזקת הרע במיעוטו, אם ובמידה שהוא מממש ערכים מוחלטים אחרים, מסוג קיום האופי היהודי של מדינת ישראל. אולם מאחר ומדובר בערך מרכזי, ממליץ אני לפעול בנחישות לקיומו לפחות בחלקו, על-ידי המשך ההחזקה בחלקים של יהודה ושומרון והתיישבות בהם.

גם בהקשר לערך זה מושמעת הערכה פסימית עוד יותר, שוויתורים ביהודה ובשומרון יגבירו את הלחץ לויתורים גם מעבר לקו הירוק, בגליל ובסופו של דבר גם ביפו, עד לשיבה לגבולות תכנית החלוקה שקדמה למלחמת העצמאות, וחסול מדינת ישראל. כפי שנרמז בהקשר לסוגיית הפליטים, אין "תיאוריית הדומינו" מקובלת עלי. בנושאי מדיניות אין מקום להניח שכל צעד יביא לצעדים נוספים עד לקצה אבסורדי. נכונות של ישראל לויתורים על שטחים מסוימים יכולה וצריכה ללכת יד ביד עם עמדה חד-משמעית בדבר הגבול הפתוח לדיון; ואין לדעתי שום קושי בזה.

3. מעמד ירושלים

אשר לעתידה של ירושלים, קיימת אירודאות ביחס למגמות התהליך. בראייה אופטימית, ניתן יהיה להגיע להסדר קבע יציב שישאיר בעינו את המצב הקיים של ירושלים רבתי המאוחדת כבירת ישראל בריבונות ישראלית מלאה, תוך מתן מעמד סמלי בלבד לגורם ערבי ומוסלמי זה או אחר ב"מקומות בעלי משמעות היסטורית ודתית", כלשון סעיף 9 של חוזה השלום בין ישראל לבין ירדן. לעומת זאת, בראייה פסימית מוליך התנע של תהליך אוסלו לפגיעה בריבונות של ישראל, עד לידי

מעין חלוקה מחדש של ירושלים; או לחלופין, חוסר יכולת להגיע להסכמה בנושא ירושלים ישבור, בסופו של דבר, את תהליך אוסלו וגם את תהליך השלום בכללותו.

לפי הערכתי, אכן אין שום סיכוי להסדר בר-קיימא עם הפלשתינאים, אלא אם כן יינתן להם מעמד ממשי בירושלים. חשוב מזה, הגירוי לעולם המוסלמי שבהעדר מעמד בולט לעין במקומות הקדושים לאיסלאם, מוכרח לפי הערכתי לערער לטווח ארוך גם שלום כולל ועלול להוביל להתנגשות קיומית עם "עולם האיסלאם המתעורר".⁹ מכאן ההכרח בתפנית בתהליך. ממליץ אני על אדריכלות משפטית וסמלית יוצרת שתמציא סטטוס למקומות הקדושים לאיסלאם בירושלים המשלב שלטון-על ישראלי על ירושלים רבתי כבירתה עם מתן מעמד ממשי לישות הפלשתיאית, לממלכה ההאשמית ולגורמים ערביים ומוסלמיים נוספים.

4. שלמות העם

לפי הנחה פסימית, תהליך אוסלו מצוי במבוי סתום מבחינת שלמות העם, שכן הן המשכו, על זניחת חלקים חשובים של ארץ-ישראל ועקירת יישובים, והן שבירתו באם לא יוחלט על צעדים כאלה, יפגעו קשה בהסכמה הלאומית, עד כדי סיכון יציבות המשטר והחברה. לעומת זאת, בראייה אופטימית, יהיה אפשר למנוע החלטות "קיצוניות", או לחלופין שלמות העם תחזור לאיתנה לאחר תקופה קצרה של התנגשות מילולית, בייחוד מכיוון שאין סתירה בין "שלמות העם" לבין חילוקי-דעות חריפים כל עוד מוסכמת דרך הכרעה דמוקרטית.

אני נוטה לתחזית האופטימית, במיוחד אם יינקטו בתהליך הכרעה המקובל על רוב הציבור ויחד עם זאת יבלמו קבוצות קיצוניות. אולם אין להתעלם מחשש לפגיעה ארוכת-טווח במרקם החברתי, ומכאן הצורך לשנות את התהליך בכיוון שיצמצם שסעים עמוקים בעם, בכיוון שכבר הוזכר של המשך שליטה ישראלית והתיישבות יהודית בחלקים של יהודה ושומרון.

5. קיום להט ציוני

ערך מורכב יותר אך חשוב מאוד לפי השקפתי, הוא המשך קיום של "להט" (passion) ציוני. גם על המתנגדים להתיישבות ב"שטחים הכבושים" וברמת הגולן להודות בכך שהתיישבות זו משמשת זה מספר שנים כאפיק וביטוי עיקרי של "חלוציות" ושל להט ציוני. לכן רב החשש שעקירה של התיישבות זו תוך קעקוע הבסיס הערכי המשמש לה יסוד, תשמש מעין הוכחה ניצחת ל"סוף הציונות". בעלי הלהט לשעבר יהפכו לאדישים מבחינה ציונית (או יצטרפו בחלקם למחנה החרדי הלא-ציוני). תחול דה-לגיטימציה נוספת של אקטיביזם ציוני, ומגמות לא-ציוניות וגם אנטי-ציוניות, המתקשטות בתואר "פוסט-ציונות", יתחזקו ויפגעו קשות ואולי אנושות באיפיה של ישראל כמדינה ציונית.

מקובלת עלי הציונות, תוך כדי התחדשות, כבסיס ערכי למדינת ישראל. גם בשיקול לא-ערכי מייחס אני חשיבות רבה לקיום להט ציוני, כבסיס ליכולת עמידה בטרואמות העולות להתרחש.¹⁰ לכן, הנני מעריך את מגמות תהליך אוסלו כשליליות בכך שהן פוגעות מאד בלהט הציוני. מכאן

⁹ השוה: יחזקאל דרור, "נוכח האיסלאם המת-עורר: אסטרטגיות רבתי למערב", נתיב, גיליון 5/93, עמ' 12.

¹⁰ השוה: יחזקאל דרור, "ישראל בטרואמות תה-ליך", מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, מס' 37, חורף תשנ"ג, עמ' 9 עד 29.

תרחישי עימות שיש בהם סיכון של ממש לקיומה של ישראל.

בהקשר של תהליך אוסלו, ניתן להבחין בין ראייה צרה לראייה רחבה של סוגיה זו. בראייה צרה, עומדת השאלה האם ועד כמה נסיגה מעזה, יהודה ושומרון פוגעת ישירות בביטחון האסטרטגי של ישראל. בראייה רחבה, עומדת השאלה האם הסכם עם הפלשתינאים מצמצם או מגביר, בסך הכל, את ההסתברות של עימותי-עירבי שיש בו משום חשש למלחמה חמורה וגם מלחמה על הקיום.

בראייה הצרה, השאלה הראשונה היא מהו הסיכון האסטרטגי הישיר הנובע מישות פלשתינאית, גם אם תתפתח למדינה פלשתינאית. לא מצאתי בכתובים דיון מקצועי רציני בסוגיה זו שיאפשר הבחנה בין הערכה אופטימית לפסימית. לפי הערכתי אני, אין סכנה אסטרטגית נשקפת לישראל מקיום מדינה פלשתינאית בשטחי עזה, יהודה ושומרון, מה עוד שלפי כל תרחיש ריאלי מדינה זו תהיה נתונה להגבלות חימוש, תוך אכיפה בידי ישראל לפי הצורך.

השאלה השנייה, עדיין במסגרת הראייה הצרה, היא מה מידת החיוניות הביטחונית של שטחי עזה, יהודה ושומרון ליכולת העמידה של ישראל מול איום אפשרי מהצד המזרחי. התשובה לשאלה זו טמונה בחיזוי שדה-הקרב העתידי, על המחלוקת בין החושבים שאמצעי חישה והשמדה חדישים יבואו במקום תנועה ותמרון לבין הסבורים שבעתיד הנראה לעין תהיה משמעות רבה לטריטוריה בקביעת תוצאות המלחמה.¹¹

מבלי להיכנס כאן לסבך הנושא, אני נוטה לדעה שאין לחשוב על עזה, יהודה ושומרון כשטח בלימה וספיגה, שכן אם כוח עוין גדול ומודרני יגיע לבקעת הירדן יהיה קשה מאוד לעצרו, גם אם יהודה ושומרון יהיו בשליטה של ישראל. במקום זאת, ישראל זקוקה ליכולת להרתיע ריכוז כוח כזה ולהשמידו עוד לפני שיגיע לירדן, אם ההרתעה תיכשל.

לשם כך יש לפתח תורת מלחמה חדשה בחלקה, שהיא בגדר הבר-ביצוע, עם טכנולוגיות מצויות בעין או ניתנות לפיתוח. טכנולוגיה זו, כבסיס לתורת מלחמה ותורת לחימה חדשות, יכולה להבטיח ביטחון אסטרטגי ללא תלות בפריסה של קבע ביהודה ושומרון (להבדיל מצעדים דרושים נוכח איום מלחמה). יחד עם זאת, בעתיד הנראה לעין ועד שטכנולוגיות עתיד יוכיחו את עצמן הלכה למעשה, זקוקה ישראל לשערי פריצה מזרחה גם משטחי יהודה ושומרון לצורכי הרתעה והכרעה, עם הכנות מראש שיאפשרו הפעלה מהירה אם תישקף סכנה. לכן, הסדר הקבע צריך להבטיח קיום שערי פריצה בשעת הצורך, בין שהדבר ייקבע מראש במפורש או בעקיפין.

מסקנתי היא, לכן, שבראייה צרה אין סכנה אסטרטגית נשקפת לישראל מתהליך אוסלו, בתנאי שישראל תפתח תורת מלחמה הולמת, תיערך בהתאם ותבטיח קיום שערי פריצה לשעת הצורך.

הסוגיות העומדות בראייה רחבה של השלכות תהליך אוסלו עמומות יותר. מצד אחד, בהנחה אופטימית יביא תהליך אוסלו להסכם שלום עם מדינות נוספות ו"השלמה" בין העולם הערבי-מוסלמי למדינת ישראל, עד כדי מימוש חזון של "מזרח תיכון חדש".¹² והא ראייה: ההסכם עם ירדן, שלא הושג, למרות מאמצים ישראליים

חיזוק נוסף ומרכזי להמלצה לפעול להסדר שיאפשר המשך התיישבות בחלקים של יהודה ושומרון; וכן המלצה לשקוד על חידוש ערכי הציונות בצורה שתקיים להט תוך העמדת אתגרי מימוש בישראל גופא.

6. ביטחון שוטף

תהליך אוסלו מלווה בפעולות טרור פלשתינאי נגד יהודים (ואין עיסוקי כאן בטרור יהודי נגדי, על הסכנות הרציניות הצפונות בו, המחייב דיון מיוחד). גם בהנחות אופטימיות וגם בהנחות פסימיות צפוי טרור זה לגבור, לפחות לזמן מה, עם אומדנים שונים ביחס להיקפו והפגיעה הצפונה בו. לפי הערכתי אני, אכן צפוי טרור בתקופת המעבר, כל עוד התהליך נראה כזמני ואולי שברירי. לעומת זאת, רב לפי ניתוחי הסיכוי שלאחר הסדר הקבע יצמצם הטרור הפלשתינאי, בתנאי שהפלשתינאים יזכו ב"כמות קריטית" של הישגים ויוכלו לקיים שלטון יעיל.

יש להוסיף ולהביא בחשבון שגם בלי תהליך אוסלו היתה צפויה הסלמה בטרור. כמעט ודאי ששבירת תהליך אוסלו וכל הכרוך בכך עשויים להגביר טרור מעבר לכל הצפוי מהמשכו. אם הישות הפלשתינאית תתפתח לחממה לטרור ובסיס לו, פתוחות בפני ישראל דרכי-נגד שיבלמו תהליך זה. קיים גם שיקול חשוב, אף אם אין הוא נוח לאמירה. זוהי, כמובן, חובתה של ממשלה בישראל לדאוג לביטחון תושביה. כל נפש הנפגעת היא עולם בפני עצמו שאין שיעור לערכה. יחד עם זאת, אין בטרור משום סיכון של ממש לישראל (ואין קשר לאפשרות ההיפותטית של טרור לא-קונבנציונלי בעתיד לתהליך אוסלו). בראייה כמותית ימשיך מספר הנפגעים בדרכים לעלות בהרבה על מספר נפגעי הטרור. כפי שלא יעלה על הדעת להפסיק לנסוע בכבישים למרות הסיכון, כך גם אין שום צידוק לשקול מחדש את תהליך אוסלו בגלל הטרור. כל זאת, בתנאי שעומדים נגד זעזוע טראומטי של דעת-הקהל, העלול לערער את הבסיס הציבורי החיוני להמשך תהליך אוסלו, דבר המחייב מנהיגות חינוכית.

יש להוסיף ולהביא בחשבון שצמצום ההסתברות של מלחמה של ממש כתוצאה מתהליך אוסלו, כפי שאסיק בפסקה הבאה, יחסוך קרבנות בכמות העולה במידה ניכרת על מספר נפגעי הטרור הצפוי גם בתחזית פסימית. יתר על כן, אם שיעורי הטרור הבאים מישות פלשתינאית יעלו מעבר לקו אדום זה או אחר, פתוחה הדרך לאמצעי נגד יעילים מגוונים. לכן אינני רואה בסוגיית הביטחון השוטף שיקול משמעותי לפסילת תהליך אוסלו, גם לא בראייה פסימית. יחד עם זאת, יש לשנות את התהליך בכיוון המצמצם את ההסתברות של הפיכתה של הישות הפלשתינאית לחממת טרור ובסיס עבורו, על-ידי קביעת מעמד ומתן סיוע שיש בהם כדי לצמצם קנאות ולרסנה.

7. ביטחון אסטרטגי והקיום

השיקול של ביטחון אסטרטגי, דהיינו מניעת מלחמות של ממש או הבטחת ניצחון בהן בעלות שנוכל לעמוד בה, הוא שיקול בעל משקל רב ביותר; ומעל לכל כמעט עומד שיקול של ביטחון הקיום, דהיינו מניעת

¹¹ ספר טוב הדן בעתיד המלחמות בהקשר של ארצות-הברית הוא Paul K Davis, *New Challenges for Defense Planning: Rethinking How Much is Enough*, (Santa Monica: The RAND Corporation, 1994). מבוא נוח לקריאה לחסר רקע מקצועי בתחום זה הוא ספרם של אלווין והידי טופלר, *מלחמה ואנטי-מלחמה*, (תל-אביב: ספריית מעריב, 1994).

¹² כמוצג בספרם של שמעון פרס ואריה נאור, *מזרח תיכון חדש*, (תל-אביב: סטימצקי, 1993).

רבים במסגרת של "אוריינטציה ירדנית", אלא לאחר הסכם העקרונות עם אש"ף וההתקדמות בתהליך מימושו. מול הערכה זו עומדת דעה פסימית, לפיה תהליך אוסלו מחליש את כושר ההרתעה של ישראל, פוגע ביכולת המלחמתית הכוללת שלה על-ידי חיסול שטחי אימונים ופריסה חיוניים, מוביל לווייתורים נוספים שכרוכה בהם סכנה ביטחונית חמורה, כגון ברמת הגולן, ופוגע בחוסן הלאומי. כל זאת, כאשר לדעת הפסימים אין בווייתורים של ישראל כדי להביא לשלום בריקיימא, שכן המגמות במזרח התיכון הן בכיוון של לאומנות וקנאות, יחד עם הסלמה מתמדת בחימוש וביכולת המלחמה של מדינות ערב.

אינני רואה אפשרות לפסוק הלכה בין הדעה האופטימית לדעה הפסימית בנושא המקיף, שכן איהוודאיות רבות מדי. לכן, נוכח אירודאות שאין לצמצמה, ישראל צריכה לשאוף למימוש המצב האופטימי, אך אסור לה לבסס את מדיניותה על ההנחה שאכן זה אשר יקרה. במילים אחרות, אסור לישראל לאחוז בצעדים מקדמי שלום הפוגעים בצורה ממשית ביכולתה להרתיע ולהגן על עצמה, אם אכן תעמוד בפני סיכויי מלחמה של ממש.

יחד עם זאת, שלום הוא מרכיב חשוב בחבילת הביטחון של ישראל (נוסף על משמעותו הערכית), גם אם יציבותו בלתי-ירודאית. היחסים עם מצרים, ההסכם עם ירדן, הסכם אפשרי עם סוריה, פתח למשא-ומתן עם עירק, אפשרויות לקשרים עם מדינות מוסלמיות שונות, הם גורמים משמעותיים פי כמה וכמה לביטחון האסטרטגי ולקיום של ישראל מאשר הסדר זה או אחר עם הפלשתינאים. תהליך אוסלו פותח אפשרויות לשלום כולל יותר, על היסודיים והסיכונים שבכך. לדעתי אפוא הוא בסך הכל חיובי מבחינת הביטחון האסטרטגי ושאלת הקיום של ישראל בראייה רחבה של הנושא.

אפשר לפתח ולהעמיק טיעון זה על-ידי הזדקקות לתרחיש של הפצת נשק גרעיני במזרח התיכון. מעבר לצורך בצעדים מרביים למנוע או לפחות לדחות מימוש אפשרות זו, מחייב תרחיש כזה שילוב בין מאמץ מרבי לקידום השלום ולצמצום עוינות מוסלמית לישראל לבין הרתעה אמינה ואולי גם שיפור יכולת הספיגה. מכל הבחינות האלה תהליך אוסלו הוא חיובי או ניטרלי, שכן הוא מוסיף לסיכויי השלום מבלי לפגוע בהיערכות של ישראל לקראת אפשרות של הפצת נשק גרעיני. אכן, בראייה זו חשוב מאוד להביא את תהליך אוסלו לסיום מוצלח ולהישען עליו לצורך הסדרי שלום נוספים, כולל מתן מעמד לגורמים מוסלמיים בירושלים כמוצע לעיל.

הערכתי את תהליך אוסלו כחיובי בראייה ביטחונית-אסטרטגית וביטחונית מבחינת הקיום נוגדת את הדעה שוויתורים של ישראל בתהליך אוסלו מקרבים מלחמה, או לפחות איום מלחמה והתשה פסיכולוגית, על-ידי "הפגנת חולשה" הפוגעת בהרתעה (מבלי שאכנס כאן להבחנה בין הרתעה קונבנציונלית, הרתעה לא-קונבנציונלית, והרתעה "מעורבת" עמומה). לפי הערכתי, דעה זו בטעות יסודה: "הרתעה" היא תופעה רב-ממדית שאינה תלויה בגורם בודד זה או אחר. לכן אין קשר ישיר הכרחי בין תהליך אוסלו להרתעה; אם יסתבר שאכן תהליך אוסלו מקטין הרתעה אפשר לפצות על כך על-ידי צעדים אחרים הבונים דימוי מרתיע. לכן אין בנימוק זה כדי לשנות את מסקנתי.

יש לזכור שישראל עומדת, ותמשיך לעמוד בעתיד הנראה לעין, בפני הימור על קיומה עם ההיסטוריה, כאשר ויתורים שיש בהם לקרב שלום ולהרחיק מלחמה עומדים מול החשש להגדלת ההסתברות של מלחמה והגדלת עלותה, אם תפרוץ למרות הווייתורים. מצד אחד, כל הסכם שלום הוא חלק מחבילת הביטחון של ישראל ומצמצם הסתברות מלחמה, אם בהרבה אם במעט. מצד שני, במזרח התיכון שבו פועלים תהליכי הקצנה לאומנית ודתית, שום הסכם שלום אינו ערובה לאי-מלחמה. לכן כל הסדר שלום דורש בדיקה ביחס לסיכויים ולסיכונים הביטחוניים הצפונים בו, כאשר ההחלטה בדבר ההימור הביטחוני שאותו יש ליטול, יחד עם שיקולים ערכיים הכרוכים בכל צעד של ישראל, הוא עניין להכרעה קונקרטית לפי נסיבות העניין.

אולם ניתן לצמצם את הסיכון שבווייתורים מצד ישראל החיוניים להסכמי שלום על-ידי גיבוש תורת מלחמה ותורת לחימה חדשה הממצה את הפוטנציאל הטמון בטכנולוגיות חדשות, כמוזכר לעיל. לכן כל הסדר שלום מחייב תורת מלחמה חדשה תוך בניין סדר כוחות והצטיידות בהתאם. אסור אפוא ששלום ימנע פוליטית ופסיכולוגית את הקדשת המשאבים הגדולים הדרושים לשם כך, אלא אם כן תמומש הגבלה מבוקרת על החימוש במזרח התיכון או, כעבור זמן, המזרח התיכון אכן ייכנס לשלב של רגיעה. אולם בנייה מחדש של יכולתה הצבאית של ישראל בצורה התואמת נסיבות שלום חייבת הסבר ברור וצריכה להיות מלווה בצעדים הבונים אמון, שכן אחרת עלולים סיכויי השלום ויציבותו להיפגע ממשית על-ידי מדיניות ביטחון חדשה של ישראל בדרך של "נבואה המגשימה את עצמה".

אין בדיוני כדי למצות את הנושא, שכן הדינמיקה הבלתי-יציבה של המזרח התיכון פותחת פתח להתפתחויות קפיצתיות, שבהן גם ישות פלשתינאית יכולה למלא תפקיד-הדק. כך, למשל, ישות פלשתינאית יכולה לתרום לתהפוכות בירדן וגם בערב הסעודית, העלולות לגרום לעמדה אנטי-ישראלית קנאית הצופנת בתוכה סיכונים אסטרטגיים. אולם אסור לבנות את עיקר המדיניות על אפשרויות היפותטיות כאלה שאין להן סוף, גם אם צריך להביאן בחשבון, מה עוד שבמזרח התיכון יש לצפות בוודאות לאירועים ולהתפתחויות שאין לצפותם מראש. לכן על ישראל לשמור על יכולת פעולה רבת עצמה כביטוח עצמי נוכח הבלתי-צפוי, תוך כדי מאמץ מרבי להפנות את איהיציבות הבנויה בעצם מהותו הנוכחית של המזרח התיכון לאפיקים שאינם פוגעים בישראל, במיוחד על-ידי תהליך השלום.¹³ לפי הערכתי, תהליך אוסלו תואם גישת על מומלצת זו מצד ישראל, ובכך אחת ממעלותיו העקרויות.

8. אופי הישות הפלשתינאית

צדקים הטוענים שתהליך אוסלו מוביל להקמת מעין-מדינה פלשתינאית, דהיינו מדינה מוגבלת במספר תחומים, כגון חימוש ויחסי-חוץ ואולי ביחס ליישובים יהודיים הממשיכים להתקיים בתוכה, אך "מדינה" במרבית מהותה. אולם לפי הערכתי אין בזה שום רע. חלוקה פונקציונלית אינה בתיקיימא, כפי שכבר נאמר. אם אכן תוקם ישות פלשתינאית, האינטרס של ישראל הוא שזו תהיה אחראית הלכה למעשה לנעשה בשטחה. לשם כך, דרושה מדינה "חזקה" כלפי פנים.¹⁴

¹³ גישה זו תפורט על-ידי המחבר בספרו שבעיבוד, **מדינות לישראל**.

¹⁴ לפי מינוח של Joel S. Migdal, **Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World** (Princeton: Princeton University Press, 1988).

שהיה מתפתח אלמלא התחיל התהליך וגם מהתחזיות הפסימיות בדבר תוצאותיו של התהליך, אם ימשך. הנקודה האחרונה מבליטה עיקר שהומחש תוך כדי הדיון, אך לא הובלט כדורש: תהליך אוסלו אינו דטרמיניסטי, אלא דינמי ופתוח במידה רבה. תהליך אוסלו קובע כיוון, אך לא "מצב סופי" שאליו הוא נע בהכרח. המשך התהליך תלוי בהחלטות בשלבים ובאירועים מגוונים, הנתונים בחלקם לשליטה, או לפחות להשפעה, בידי ישראל.

הסבור שעצם התנופה של התהליך מביאה בהכרח למצב רע בעיקרו, או מי שסבור שאין סיכוי שממשלות ישראל ישכילו לכוון את המשך התהליך בצורה נכונה, יגיע בהכרח לשלילת תהליך אוסלו בכללותו. ואילו הסבור שהתנופה של התהליך מביאה בהכרח למצב טוב לא יתמוך בהתערבויות השואפות לחולל בו תמורות של ממש. אך הניתוח שהצגתי מביא למסקנה אחרת, והיא שטמון בתהליך פוטנציאל רב, גם לטוב וגם לרע, ושבידיו הדבר. גם אינני סבור שממשלות ישראל חסרות יכולת חשיבה ופעולה שיש בה כדי לכוון את התהליך, גם אם יכולת זו דורשת שיפור מהיר ומרחיק-לכת. לכן, מרכז הכובד של הדיון צריך לעבור מהערכת התהליך להמלצות לשיפורו, מתוך שאיפה למצות את הפוטנציאל החיובי הטמון בו ולחסום את הפוטנציאל השלילי הטמון בו גם הוא.¹⁵

ה. המלצות לתמורה בתהליך

מרות הערכתי החיובית בעיקרה של תהליך אוסלו, מסקנה חד-משמעית מהניתוח היא שיש לחולל בו תמורות של ממש. נוסף על אשר הוצע תוך כדי ההערכה, ניתן לסכם את הדורש שינוי בשמונה המלצות עיקריות:

ראשית, אין לדבוק בלבוש סמלי זה או אחר של תוצאת התהליך. אני ממליץ להסכים להקמתה של מדינה פלשתינאית בחלקים של עזה, יהודה ושומרון, תוך הגבלות על חימוש ויחסי חוץ שיש בהם משום חשש פגיעה בישראל.

שנית, מבחינתה של ישראל חשוב שהמדינה הפלשתינאית תהיה בת-קיימא ובעלת סיכויים לייצוב פנימי. לכן יש להעניק לה "מסה קריטית" של הישגים, כולל מעמד כמדינה כמולץ לעיל; שליטה כמעט מלאה בחלקים גדולים של עזה, יהודה ושומרון, תוך הורדת יישובים יהודיים; מעמד בירושלים, כנידון בהמלצה הבאה; סיוע כלכלי מסיבי גם על חשבון ישראל; עזרה ביטחונית בצורה זו או אחרת, וכיוצא באלה.

שלישית, אין שום בררה אלא לתת למדינה הפלשתינאית מעמד בירושלים, מבלי לפגוע בירושלים רבתי המאוחדת כבירתה של ישראל ונתונה לשלטון-על של ישראל. הדוגמה של בריסל, שהיא הבירה הבלתי-מעוררת של בלגיה ויחד עם זאת אחת משלוש ה"בירות" של האיחוד האירופי, ממחישה את האפשרויות הרבות לאדריכלות משפטית וסמלית יוצרת שיש בה להבטיח וגם לשריין את מעמדה של ירושלים מבחינתה של ישראל וגם להעניק לפלשתינאים (ולגורמים ערביים ומוסלמיים נוספים, לפי הכדאיות של ישראל להסכים לכך תוך כדי תהליך השלום), מעמד מוכר

אם כך, הרי אין שום נזק לישראל בתחזית שתהליך אוסלו מוביל למדינה פלשתינאית, כל עוד יוטלו עליה הלכה למעשה מספר הגבלות. אמנם קיום "מדינה", על ההכרה הבינלאומית הכרוכה בכך, תקשה על ישראל לאחוז באמצעים נגד הישות אם יהיה צורך, אך אפשר להתגבר על כך במחיר קטן, שאינו עומד מול הצורך למנוע "לבנוניזציה" של הישות כתוצאה משלטון חלש. היוצא מזה הוא שההתנגדות בישראל ל"מדינה פלשתינאית" היא בחזקת דבקות לא רציונלית בדוגמה מיושנת שיש להעמיד במקומה נכונות להקמת מדינה פלשתינאית, בתנאי שצרכים ישראליים מהותיים יבואו על סיפוקם. הבעיה מבחינת ישראל אינה במבנה הפורמלי ובמעמד המשפטי הבינלאומי של הישות, אלא בכיווני התפתחותה, כמקדמת דרוקים של שלום עם ישראל וכתומכת בתהליכי שלום בכלל יחסי ישראל-ערב, או כגורם אירידינטה נגד ישראל וכתורם לחוסר יציבות במזרח התיכון. הישות הפלשתינאית יכולה להתפתח גם לכיוון הראשון וגם בכיוון השני, ואין בסיס לתחזית מה סביר יותר, שכן ההתפתחות תלויה בגורמים עתידיים שהם בחזקת אי-ודאות. מכאן האתגר לישראל לפעול לכך, בדרך החיוב והשלילה, שהמדינה הפלשתינאית תתפתח לכיוונים רצויים, במקום לעסוק בסמנטיקה חסרת-משמעות האם מדובר ב"מדינה" או לא. לכן המלצתי היא לתת לישות הפלשתינאית מעמד של מדינה ולהבטיח נתוני-יסוד הנותנים סיכוי להתפתחותה היציבה, תוך ממשל חזק דיו לבלום קבוצות קיצוניות.

9. ראייה כוללת

מונה תבחיני ההערכה שבהם התרכזו הדיון אינם ממצים את סוגית טיבו של התהליך אוסלו, שכן יש להוסיף אליהם ערכים מסוג "רדיפת שלום", שיקולים מסוג מעמדה הבינלאומי של ישראל וקשריה עם מדינות שונות, ונושאים הומריים מסוג הבטחת משאבים חשובים, כגון מים. צריך גם לבחון השלכות של תהליך השלום בכללותו לתחושות "הזהות העצמית" של הישראלי וליחסים בין ישראל לתפוצות, ועוד. אך כל אלה אינם משנים את התמונה המתקבלת מעיקר אמות-המידה שבדקנו.

בסך הכל, טמון בתהליך אוסלו פוטנציאל גם לטוב וגם לרע. הערכתו של פוטנציאל זה תלויה ראשית כל בעדיפויות ערכיות, ושנית – בנטייה לתחזיות אופטימיות לעומת פסימיות: הנותן לשלמות ארץ-ישראל משקל עדיף, או הדבק בתחזיות פסימיות מאוד, יגיע בהכרח למסקנה שלילית ביחס לתהליך. לעומת זאת, השקלול הערכי שעליו אני ממליץ והתחזיות הנראות לי כסבירות יותר, מביאים למסקנה שבסך הכל תהליך אוסלו נוטה יותר לתפוקות חיוביות מאשר שליליות. יחד עם זאת, צפונות בו השלכות חמורות ותיתכן התפתחות שתוסיף ותחזק את הרע שבו עד להפיכת התהליך בכללותו לכישלון.

יש להוסיף שאם התהליך ייפסק באמצע, למשל בגלל אבדן שליטה של אש"ף בנעשה בתחומים שצה"ל יוצא מהם והשתלטות מתנגדי ההסכם על הישות הפלשתינאית בהתהוותה, או בגלל תמורות בפוליטיקה הישראלית, התוצאה עלולה להיות גרועה יותר גם מהמצב ההיפותטי

¹⁵ בראייה פרגמטית, זו גם המלצתי לשוללי תהליך אוסלו. במקום תחזיות שכולן שחור תוך פטלי-זם פסיבי בעיקרו, מוטב להתרכז בדרכים לתיקון התהליך. דעתי ש"שבי-רת" התהליך תביא לתוצאות גרועות ביותר מוסיפה ומחזקת המלצה זו. כל העוסק בקביעת מדיניות צריך להבחין בין השאלה ההיפותטית מה היה צריך לדעתו לעשות או לא לעשות בעבר לבין השאלה מעצבת העתיד מה לעשות כאשר מצויים בעיצומו של תהליך.

בה, בעיקר סמלי אך גם ממשי, שיהווה מבחינתם הישג עצום.

רביעית, תמורת ויתורים מרחיקי-לכת כאמור מצד ישראל תוגבל המדינה הפלשתינאית לשני-שלישים, בערך, משטחי עזה, יהודה ושומרון, כולל שטחים צפופי אוכלוסייה. השליש הנוסף של השטח יתחלק לתחומים שיצורפו לישראל ולתחומים שיהיו נתונים לשלטון משותף, תוך זכות התיישבות יהודית במסגרת שתקבע מראש וזכות פריסה ביטחונית של ישראל. כל זאת כהסדר מוסכם לעשרים-וחמש שנה, כאשר הסטטוס של השטח הנתון לשליטה משותפת יידון מחדש.

חמישית, תקופת הביניים הנוכחית תבוטל מהר ככל האפשר, תוך הסכם על "מצב קבע" והסדר לעשרים-וחמש שנה כמוצע לעיל. אכן, ההמלצה לעבור מהר ככל האפשר ל"הסדר קבע" או להסדר ארוך טווח עומדת גם מכוח עצמה, ללא קשר להמלצות המהותיות על ההסדר הרצוי, שכן תקופת הביניים אינה מאפשרת ללמוד מה הן מגמות ההתפתחות של הישות הפלשתינאית, מאחר שהיא קצרה מדי וייחודית במאפייניה. היא לא תתרום לגיבוש הסכמה בישראל, ורב החשש שהיא תעודד פעולות קיצוניות שנועדו לשבור את התהליך. לעומת זאת, תקופת הביניים מעודדת תהליכי הקצנה בקרב הפלשתינאים. לכן, דרוש לקצרה.

שישית, הכרחי לפעול לשיפור הדיון הציבורי בישראל בתהליך אוסלו. אין לטשטש את הבדלי ההשקפה וההערכה, אך הכרחי להקטין את היסודות של דמגוגיה רגשנית. במקום זאת דרוש, עד כמה שניתן, שיח אמיתי, גם אם הוא גדוש באי-הסכמות ואף בחילוקי-דעות חריפים. זהו צורך לאומי דחוף שמן הראוי שמנהיגי כל המפלגות יסכימו עליו, שכן הכפפת המדיניות של ישראל לרגשנות ציבורית היא מרשם לכישלון חרוץ של כל עמדה מדינית רצינית.

שביעית, יש לפעול לגיבוש הסכמה בתוך ישראל על דרך אישור ההסכם עם הרשות הפלשתינאית וכן הסכמי שלום נוספים.

שמניית, התקדמות בתהליך אוסלו עם הפלשתינאים

צריך לשמש מנוף לקידום תהליך השלום בכללותו, יחד עם בנייה מחדש של תורת הביטחון של ישראל בצורה שתבטיח הרתעה ויכולת הכרעה גם נוכח התפתחויות חמורות אפשריות במזרח התיכון.

הנה כי כן, הרשות נתונה לישראל להמשיך ולהשתמש בתהליך אוסלו כשער הזדמנות, תוך ניצול הפוטנציאל החיובי הרב הטמון בו והעמדת "קיר ברזל" נגד הסכנות הממשיות הצפונות בו גם הן. לשם כך, חיונית ראייה אסטרטגית-רבתי נכונה של התהליך, מצד תומכים ומתנגדים כאחת, תוך הימנעות מיתר-אופוריה, מחד גיסא, ויתר-דיכאון וראיית שחורות מאידך גיסא. הכרחיים גם שיפוט ערכי אחראי נוכח הכרעות טרגיות בלתי-נמנעות על עדיפויות בין ערכים שכולם חשובים. אך זה עניין לרצון פוליטי ומנהיגות רוחנית, שהם מעל ומעבר לניתוח האסטרטגי-רבתי המוצג במאמר זה.

נשאר שאלה נוספת וקשה מאוד, והיא מה לעשות אם תהליך אוסלו נפסק, בין אם בגלל אי-הסכמה של הפלשתינאים להצעות מרחיקות-לכת של ישראל כמומלץ לעיל, בין אם בגלל התמוטטות הרשות הפלשתינאית, ובין אם מסיבות אחרות, כולל בישראל גופא. אינני דוגל בסיסמה שתהליך אוסלו "מוכרח להצליח", שכן יש תנאים שאסור לישראל לוותר עליהם גם אם התהליך ייפסק. יחד עם זאת, הפסקת התהליך, להבדיל מהפסקתו הזמנית ואירועים דומים, הרגילים במשא-ומתן קשה, תעמיד בפני ישראל בעיות קשות, כלפי חוץ וכלפי פנים, כאשר הרבה תלוי בסיבות ובנסיבות של הפסקת התהליך.

דרוש מאמץ מרבי כדי להביא לסיום מוצלח של התהליך אוסלו, בין השאר בעזרת ההמלצות שפותרו לעיל (יחד עם הבהרה לפלשתינאים שהפסקת התהליך אמנם קשה לישראל, אך חמורה פי כמה וכמה עבורם). אולם חשיבה אסטרטגית-רבתי רצינית אינה רשאית להתעלם מהאפשרות של הפסקת התהליך. יש להיערך גם לקראת אפשרות כזאת, אם כי לא בקוליקולות. אך זה נושא למאמר אחר ■

יתרונו של הניתוח הלוגי בסוגיות מדיניות הוא בכך שבאותה מידה של הסתברות ניתן לומר את ההפך המוחלט.

ברטרנד רסל